

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут права

МУЛИК Анна Костянтинівна

БАНКІВСЬКИЙ КОМПЛЄНС: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Монографія

ЮРИНКОН ІНТЕР
Київ–2025

УДК 347.734(477)(02)
М93

Рецензенти:

КОЛОГОЙДА Олександра В'ячеславівна — докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри економічного права та економічного судочинства Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

ПОЄДИНОК Валерія Вікторівна — докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри економічного права та економічного судочинства Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Мулик А. К.

М93 Банківський комплаєнс: питання теорії та практики : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 252 с.

ISBN 978-966-667-904-1

Монографію присвячено комплексному дослідженню теоретичних і прикладних аспектів банківського комплаєнсу як правового феномену, що формується на перетині господарського, фінансового та банківського права. У роботі обґрунтовано поняття банківського комплаєнсу, його ознаки, види, а також економіко-правові передумови виникнення та еволюції в умовах трансформації фінансового сектору. Авторкою обґрунтовано доцільність розмежування видів комплаєнсу в контексті забезпечення ефективності банківського управління.

Значну увагу приділено господарсько-правовим аспектам організації комплаєнс-функції в банках, зокрема правовій природі відносин у сфері комплаєнсу, принципам його побудови, ролі суб'єктів правовідносин, а також механізмам державного регулювання та інституціям банківського саморегулювання. Окремий розділ присвячено аналізу специфіки здійснення окремих видів банківського комплаєнсу: від операційного й санкційного до антикорупційного, трудового, податкового та комплаєнсу у сфері віртуальних активів. Авторка досліджує особливості правозастосування та сучасні підходи до ідентифікації ризиків і формування комплаєнс-культури.

Практична цінність дослідження полягає в розробці пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання банківського комплаєнсу в Україні з урахуванням міжнародних стандартів, рекомендацій FATF та підходів провідних юрисдикцій. Монографія може бути використана у нормотворчій діяльності, судовій практиці, внутрішньому банківському регулюванні, а також у науковій та освітній діяльності.

УДК 347.734(477)(02)

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого FSC® та PEFC™

ISBN 978-966-667-904-1

© Мулик А. К., 2025
© Юрінком Інтер, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	6
Розділ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛАЄНСУ В СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
1.1. Поняття, ознаки комплаєнсу в сфері банківської діяльності та економіко-правові передумови його виникнення і розвитку.....	11
1.2. Класифікація комплаєнсу в сфері банківської діяльності ...	28
Висновки до розділу I.....	40
Розділ 2. ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМПЛАЄНСУ В БАНКАХ	
2.1. Правова основа та принципи організації комплаєнсу в банках.....	45
2.2. Суб'єкти правовідносин у сфері банківського комплаєнсу.....	70
2.3. Державне регулювання та саморегулювання банківського комплаєнсу.....	92
Висновки до розділу II.....	107
Розділ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ БАНКІВСЬКОГО КОМПЛАЄНСУ	
3.1. Первинний та поточний (операційний) банківський комплаєнс.....	111
3.2. Санкційний банківський комплаєнс.....	139
3.3. Корпоративний та трудовий банківський комплаєнс.....	150
3.4. Антимонопольний, податковий та антикорупційний банківський комплаєнс.....	183
3.5. Особливості комплаєнсу операцій з віртуальними активами	198
Висновки до розділу III.....	210
ВИСНОВКИ.....	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	222

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

CIPE	— Center for International Private Enterprise (Центр міжнародного приватного підприємництва)
FATCA	— The Foreign Account Tax Compliance Act (Закон про оподаткування іноземних рахунків)
FATF	— Financial Action Task Force on Money Laundering (Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (ФАТФ))
GDPR	— General Data Protection Regulation (Загальний регламент про захист даних)
АКП	— Антикорупційна програма
АМКУ	— Антимонопольний комітет України
АТ	— акціонерне товариство
Базельський комітет	— (Basel Committee on Banking Supervision) (Базельський комітет з банківського нагляду)
ВНД	— Внутрішньо-нормативний документ
ГК України	— Господарський кодекс України
ДСФМУ	— Державна служба фінансового моніторингу України
ЄБРР	— Європейський банк реконструкції та розвитку
ЄС	— Європейський Союз
ЗВА (ВЦ)	— Віртуальний актив, що забезпечений валютними цінностями
КЗпП	— Кодекс законів про працю України
КК України	— Кримінальний кодекс України
КМУ	— Кабінет міністрів України

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НАБУ	— Національне антикорупційне бюро України
НАЗК	— Національне агентство з питань запобігання корупції
НБУ	— Національний банк України
НКЦПФР	— Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України
ОЕСР	— Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН	— Організація Об'єднаних Націй
ПАКУ	— Професійна асоціація корпоративного управління
ПАРЄ	— Парламентська асамблея Ради Європи
ПАТ	— Публічне акціонерне товариство
ПВГФТ	— Протидія відмиванню грошей та фінансуванню тероризму
РНБОУ	— Рада національної безпеки і оборони України
СБУ	— Служба безпеки України
ФГВФО	— Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
ЦК України	— Цивільний кодекс України
ШІ	— Штучний інтелект

ВСТУП

На сьогоднішній день Україна впевнено і беззаперечно притримується євроінтеграційного напрямку економічного розвитку, про що свідчать тенденції внутрішньої та зовнішньої політики, спрямовані на гармонізацію законодавства із правом Європейського Союзу. Стрімкий розвиток законодавства про банки та банківську діяльність, зміни в банківській сфері та економіці, що відображають активну інтеграцію міжнародної економічної спільноти, потребують ефективної, а головне, стабільної банківської системи. Важливою умовою успішного ведення банківської діяльності в сучасних умовах є створення комплексної системи економіко-правової безпеки банку, яка є неможливою без організації системи комплаєнс.

Впровадження системи комплаєнсу у вітчизняному банківському секторі потребує дослідження основних правових понять, одним із яких є поняття комплаєнсу у сфері банківської діяльності.

Практики комплаєнсу, які набули значної популярності в країнах з розвинутою економікою, поступово впроваджуються і у вітчизняному банківському секторі через систему локальних правових актів. Однак ефективність загальнодержавного правового регулювання станом на сьогодні залишається на низькому рівні, оскільки поки відсутнє комплексне розуміння цього правового явища з погляду науки господарського права.

Банківська діяльність характеризується високим ступенем ризикованості, оскільки саме такими є банківські операції, що лежать в її основі. У зв'язку з цим, суб'єкти банківської справи зацікавлені у попередньому виявленні та попередженні ризиків всіх рівнів. Так, одним з основних заходів, спрямованих на виявлення ризиків різноманітної природи та, як наслідок, підвищення ефективності провадження банківської діяльності, слід вважати комплаєнс.

Запровадження в банківській сфері України комплаєнсу є відносно новим напрямком розвитку банківської діяльності, однак необхідність слідування цим вектором вже є загальноновизнаною, оскільки таке слідування значно покращує становище суб'єкта банківської діяльності на внутрішньому та міжнародному ринку банківських послуг.

В Україні питання комплаєнсу в банківській діяльності залишається малодослідженим. Відсутність ґрунтовних наукових досліджень призводить до низького рівня усвідомлення банківськими установами

процесів дотримання правових норм та етичних стандартів, збільшенню ризиків порушення законодавства, включаючи корупційні практики та інші негативні наслідки, які загрожують фінансовій стабільності держави в цілому та довірі до банківської системи. Вищезазначеним обґрунтовується вибір теми дослідження, а подальше вивчення поняття комплаєнсу та отримання наукових результатів дасть змогу вдосконалити правове регулювання та встановити загальні положення порядку впровадження системи комплаєнс в банках України.

Окремі аспекти комплаєнсу в сфері банківській діяльності досліджували такі українські науковці: Н. Внукова, В. Гелеверя, С. Глібка, А. Дзюба, Л. Калініченко, Т. Климко, Т. Кобелева, О. Ковалишин, О. Колодізев, І. Коляда, І. Кочума, М. Можаровський, І. Плескун, О. Овсієнко, Я. Омельчук, С. Савчук, К. Сафроненко, Н. Соколовська, М. Хуторна, Л. Чудак, Н. Швець, С. Шелудько, А. Шимко, Н. Щербаківа. У працях зазначених вчених проблематика комплаєнсу у сфері банківської діяльності досліджується фрагментарно, здебільшого вчені досліджують загальні проблеми правового регулювання комплаєнсу у сфері господарської діяльності, залишаючи поза увагою специфіку комплаєнсу саме у сфері банківської діяльності. Відтак, є потреба у проведенні комплексного дослідження комплаєнсу у сфері банківської діяльності з позиції господарсько-правової науки.

Розділ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛАЄНСУ В СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Поняття, ознаки комплаєнсу в сфері банківської діяльності та економіко-правові передумови його виникнення і розвитку

В умовах постійних економічних змін фінансового середовища, вдосконалення нормативного регулювання та національної законодавчої бази з орієнтацією на міжнародну практику, а також інтеграції України у світову економіку, важливим є створення ефективної системи контролю та управління ризиками для забезпечення фінансової стійкості банківських установ та відповідності роботи останніх світовим стандартам.

Розвиток сучасного суспільства, що направлений, зокрема, на зростання вимог до якості задоволення інтересів та потреб його індивідів, зумовлює активний розвиток всієї економічно-фінансової сфери суспільного життя. Зазначений розвиток проявляється у яскраво вираженому у більшості представників фінансового сектору, зокрема його банківського сегменту, бажанні вдосконалювати здійснення власної діяльності за рахунок внутрішнього моніторингу та побудови належної та ефективної організації такої діяльності, що можлива, зокрема, завдяки комплаєнсу.

Комплаєнс є явищем, що виникло в рамках англосаксонської правової традиції. У процесі поступового зближення правових систем різних правових сімей та інтеграції норм міжнародного права в національні законодавства, сучасні тенденції розвитку правового регулювання спонукають держави до запровадження найбільш ефективних і дієвих підходів та практик. Це дає змогу як державним інституціям, так і національним правовим суб'єктам підвищувати конкурентоспроможність на міжнародному рівні та уникати різних видів ризиків.

Якість надання послуг банківською установою, безпека, дотримання норм міжнародного та національного законодавства, надійність та прозорість роботи банку, професіоналізм працівників є основою для успішного функціонування банку, довіри клієнтів, інвесторів та міжнародних партнерів. Контроль над відповідністю і дотриманням вищезазначених критеріїв і є завданням комплаєнсу.

Розділ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛАЄНСУ В СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Застосування комплаєнсу притаманне не тільки банківській сфері, а також і галузям промисловості, сільського господарства, медицини в рамках контролю, попередження та недопущення ризиків, пов'язаних із невідповідністю вимогам, нормам та правилам законодавства.

Для кращого розуміння значення, функцій і застосування процедури комплаєнсу варто виокремити передумови виникнення цього поняття. В першу чергу, варто сказати про прогресивний розвиток та збільшення взаємозалежності національних економік усього світу, які зумовлені швидким зростанням руху через кордони товарів, послуг, технології та капіталу. Ми можемо спостерігати тісну взаємодію країн у політиці та економіці, що сприяє створенню загальноприйнятих міжнародних правил і стандартів для прискорення зростання як світової, так і національних економік кожної держави.

В умовах наближення економіки нашої країни до світової, необхідним є вдосконалення національного законодавства у напрямку відповідності міжнародним стандартам і практиці. Факт присутності іноземного капіталу в банківських установах України призвів до започаткування нових підходів ведення банківської діяльності в Україні. Першими впроваджувати комплаєнс-програми стали саме міжнародні корпорації. О. Ковальчук вважає, що провідні міжнародні фінансові установи, такі як Raiffeisen International, OTP Bank, BNP Paribas Group, UniCredit Group та PKO Bank Polski SA, розширюючи присутність в Україні, сприяють розвитку вітчизняних банків через запровадження нових продуктів і послуг, що збільшує клієнтську базу і зміцнює їх конкурентні позиції. Однак такі тенденції створюють нові виклики для банків, оскільки впровадження інновацій супроводжується новими ризиками. Завдяки іноземним інвестиціям українські банки мають доступ до зарубіжного досвіду управління ризиками та передових технологій, що допомагають знижувати їхній вплив на діяльність банків¹.

Історія фактичної появи комплаєнсу в Україні значно коротша, порівняно з історією в США, Великій Британії та багатьох європейських державах. Україна зараз перебуває на початковому етапі

¹ Ковальчук О., Поняття системи комплаєнс-контроль та особливості управління ризиком комплаєнс у банках України, *Молодь і ринок*. 2010. №7–8 (66–67). С. 153–157.

1.1. Поняття, ознаки комплаєнсу в сфері банківської діяльності та економіко-правові передумови його виникнення і розвитку

розвитку напряму відповідності вимогам законодавства, внутрішнім правилам, стандартам та етичним нормам.

Основною ціллю запровадження комплаєнсу для будь-якого суб'єкта є зменшення ризику залучення його у процеси, що можуть призвести до фінансових збитків, а також втрати довіри з боку регулюючих органів, інвесторів, партнерів, акціонерів, клієнтів тощо. Позитивними результатами застосування комплаєнсу є підвищення ефективності діяльності, збільшення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості.

Серед правових передумов організації комплаєнсу в банках України можна виділити декілька:

По-перше, комплаєнс, як система норм, почав зароджуватися за кордоном саме в банках, у локальних актах правового регулювання, а вже потім був закріплений на рівні національних та міжнародних нормативно-правових актів, які зобов'язували впроваджувати відповідні практики у всіх без виключення банках відповідної держави. Таким чином, з приходом в Україну міжнародних банківських груп, шляхом викупу контрольного пакету корпоративних прав вітчизняних банків, практики комплаєнс почали впроваджуватися і серед українських банків.

До прикладу, наведемо положення з Політики комплаєнсу АТ «ОТП Банк» (*Compliance Policy of OTP BANK JSC*): «Будучи значним емітентом Будапештської фондової біржі, материнський банк, виконуючи функції емітента, постачальника інвестиційних послуг та кредитної установи, дуже відданий підтримці прозорості та ефективності на ринку капіталу та дотриманню всіх чинних законодавчих зобов'язань» (п. 20 Політики комплаєнс АТ «ОТП Банк»)².

По-друге, розвиток комплаєнсу в Україні значною мірою зумовлений зобов'язаннями України щодо гармонізації національного законодавства, зокрема господарського та банківського права, зі стандартами права Європейського Союзу. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами заклала правове підґрунтя адаптаційного процесу, закріпивши, що «важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення

² Compliance Policy of OTP BANK JSC / Політика комплаєнса АТ. URL: <https://www.otpbank.com.ua>

Розділ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛАЄНСУ В СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

існуючого та майбутнього законодавства України із законодавством Співтовариства (ст. 51)³.

У зв'язку з підписанням Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом⁴, Україна взяла на себе зобов'язання щодо адаптації національного законодавства до стандартів ЄС, імплементації у внутрішнє законодавство положень директив ЄС у сфері господарського, банківського та корпоративного права. І практики комплаєнс не становлять виключення в цьому сенсі.

Впровадження практик комплаєнс зумовлено також у зв'язку з прийняттям Закону України №1629-IV від 18 березня 2004 року «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»⁵. Наближення законодавства України до норм і стандартів ЄС визнано Стратегією інтеграції України до ЄС одним із основних напрямів інтеграційного процесу. У Стратегії зазначалося, що «адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає у зближенні із сучасною європейською системою права» і передбачає реформування правової системи України⁶. В Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС уперше на законодавчому рівні були визначені такі терміни, як «адаптація» та «законодавство ЄС», а також закладені методологічні основи адаптаційного процесу (через визначення вимог до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС)⁷.

Іншим прикладом є Програма інтеграції України до ЄС, в якій було визначено середньострокові (2002–2003 рр.) та довгострокові (2004–2007 рр.) пріоритети адаптації законодавства України. Одним

³ Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

⁴ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

⁵ Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України №1629-IV від 18.03.2004 р. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

⁶ Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98?lang=ru>

⁷ Концепція Загальнодержавної програми адаптації законодавства України: Закон України від 21.10.2002 р. № 228-IV / Офіційний вісник України. 2002. № 50. Ст. 2233.

1.1. Поняття, ознаки комплаєнсу в сфері банківської діяльності та економіко-правові передумови його виникнення і розвитку

із пріоритетів ставилось досягнення максимального зближення законодавства України з діючим законодавством ЄС⁸.

По-третє, слід врахувати, що на сьогодні важливе значення в процесі реформування та розвитку господарського та банківського права України мають імплементація практик переважно з англо-американського права, а практики комплаєнс зародились саме в системі прецедентного права. Відповідний вплив відчутний з аналізу нормативно-правових актів НБУ.

Зокрема, в Положенні про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах є чимало правових інститутів, правових конструкцій, які походять з англо-американського права та відповідні оригінальні назви яких містяться безпосередньо в тексті нормативно-правового акту: декларація схильності до ризиків (*RAS*) — внутрішньобанківський/внутрішньогруповий документ, який визначає сукупну величину ризику; ризик розрахунків (*Settlement Risk*), чистий процентний дохід (*NI* — *Net Interest Income*), план відновлення діяльності (*Recovery Plan*), необхідна атмосфера (*tone at the top*), механізм конфіденційного повідомлення про неприйнятну поведінку (*whistleblowing policy mechanism*) тощо. І система комплаєнс (*compliance, compliance management*) є також одним із правових інститутів, що походять з системи загального права.

По-четверте, впровадженню практик комплаєнс у національне право України сприяє діяльність НБУ, який прийняв ряд підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на створення правових умов належного функціонування та дотримання правил здійснення банківської діяльності.

В цілому комплаєнс у сфері банківської діяльності в господарсько-правовому аспекті зводиться до наступного: 1) дотримання нормативно-правових актів України; 2) виконання норм міжнародно-правових актів; 3) відповідність галузевим нормативним документам, стандартам; 4) розробка та виконання внутрішніх корпоративних документів (етичних кодексів, політик, процедур).

Протягом останнього десятиліття на банківську систему України значно вплинули зміни економічних умов, а саме воєнні дії спричинили зменшення активів, які створили велику кількість ризиків

⁸ Програма інтеграції України до Європейського Союзу: схвалена Указом Президента №1072/2000 (1072/2000) від 14.09.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/п0001100-00> (дата звернення: 25.11.2018).

Розділ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЛАЄНСУ В СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

та загроз для банківських установ. Внаслідок зниження фінансової стійкості усієї системи, видається складним прогнозування перебігу подій у банківському секторі економіки. У порівнянні з іншими сферами економіки нашої держави, банківська діяльність зазнає більше ризиків та загроз.

Відсутність розуміння ролі комплаєнсу, а також і недооцінка комплаєнс-ризиків є наслідком неефективного здійснення комплаєнсу в банках України.

Виникнення сукупності ризиків певних видів пов'язане з діяльністю суб'єктів банку на кожному з його рівнів, зокрема: участь співробітників банку в сумнівних операціях, їх недостатній рівень професійної підготовки; неефективна робота системи фінансового моніторингу та ризик-менеджменту, та інші. Ці проблеми виникають внаслідок невиконання принципів комплаєнсу, недосконалої організації системи внутрішнього контролю банку. Збитки, які з'явилися через порушення локальних або зовнішніх стандартів і правил, спричиняють певні операції, що проводять банки за дорученням клієнтів або у власних інтересах банківської установи.

Запровадження «комплаєнсу» та «комплаєнс — контролю» пов'язане саме з появою на нашому ринку представників міжнародних фінансових установ, для яких ця функція є необхідною, обов'язково законодавчо закріпленою, створена для уникнення ризиків, фінансових і репутаційних втрат, для прозорого та надійного здійснення своєї діяльності у нашій державі.

Комплаєнс являє собою відповідність діяльності організації внутрішнім та зовнішнім правилам, нормам і стандартам, тоді як комплаєнс-контроль є системою заходів та інструментів, спрямованих на забезпечення та перевірку дотримання вимог комплаєнсу в організації.

Комплаєнс є загальним поняттям, яке охоплює процес забезпечення відповідності усім нормативним вимогам, регулюванням і внутрішнім політикам організації. Він включає як дотримання зовнішніх правових норм, так і внутрішніх стандартів, процедур і правил, що визначають поведінку організації. Комплаєнс є основою для побудови управлінської системи, яка гарантує, що діяльність організації відповідає законодавчим вимогам і етичним стандартам.

Комплаєнс-ризик — це ризик невиконання організацією вимог законодавства, регуляторів або внутрішніх політик, що може призвести до правових, фінансових чи репутаційних втрат.